

Dzieje polany Majerz w Pieninach

History of the Majerz Glade in the Pieniny

STANISŁAW MICHALCZUK

Os. Pod Taborem 6, 34–441 Niedzica

Abstract. The article presents the history of the Majerz glade, documented since mid 1919, which was incorporated into the area the Pieniny National Park in 1992. Sheep herding continues on the glade to this day based on traditional healthful food production techniques.

Historyczne osadnictwo w Pieninach sięga ostatniej ćwierci XIII wieku i wiąże się z działalnością księżnej, błogosławionej Kingi, ale dopiero lokacje czorsztyńskich starostów – od XV w. zagęściły sieć osadniczą na obrzeżach Pienin i wzmogły gospodarczą penetrację człowieka w zalesione rejony gór. Kiedy i kto wykarczował las na rozległym grzbiecie wzgórza w paśmie Pienin Czorsztyńskich, pomiędzy dzisiejszym Nadzamaczem i wsią Hałuszowa – nie wiemy. Jedyнным źródłem pisemnym do trzebień lasów czorsztyńskiej królewskiej jest zapis z czasów ostatniego już starosty Józefa Potockiego: „Do tego starostwa lasy są dobre budynkowe i na opał wszelakie, których na swoją potrzebę W. J. Mość Pan Starosta zażywa. Do tych lasów wójtostwa niżej wyrażone i sołtystwa mają wolny wyrąb, przez przywileje Najjaśniejszych Królów pozwolone” (Lustracja 1765). Można przyjąć, że stało się to w trakcie lokacji wsi Hałuszowa, o której pierwsza wzmianka pochodzi z roku 1413 (Słownik 1989). Obszar ten, jako teren rolniczo-pasterski, mógł być wykorzystywany w następnych wiekach przez starościńskie folwarki: podzamecki (pierwsza wzmianka – 1660), kluszkowiecki (wzmianka – 1641) i hałuszowski tamże zlokalizowany (wzmianka – 1765).

Po upadku Rzeczypospolitej i rozsprzedaniu

przez zaborcę dawnych królewskich, właścicielami Czorsztyna i pięciu najbliższych wsi (Kluszkowce, Krośnica, Hałuszowa, Sromowce Wyżne i Niżne ze Średnimi) stali się Drohojowscy (Michalczuk 1988). Mapa katastralna z roku 1847 (Mapa katastralna... 1847) dokumentuje zabudowę folwarczną na tej polanie w obszarze gruntów należących do wsi Hałuszowa, na działce budowlanej nr 49. Przy drodze, przecinającej polanę z północnego-zachodu ku południowemu-wschodowi, łączącej Nadzamacze ze wsią Hałuszowa – zachowaną w tym przebiegu do dziś – usytuowane są trzy drewniane budynki w układzie podkowy. Budynek środkowy jest mniejszy, dwa boczne – tworzące skrzydła tego założenia – są większe i dłuższe, połączone z centralnym budynkiem działkami ogrodowymi. Wspomina ten folwark Marceli Drohojowski w swoim pamiętniku: „W r. 1843-cim wypuścił nam braciom ojciec gospodarstwo rolne, które sam prowadził, tylko w dwóch folwarkach Czorsztynie i Hałuszowie...” (Michalczuk 1988). Później opisał polanę i jej zabudowę Bronisław Gustawicz (Gustawicz 1881): „Za potokiem Cegielnym, postępując na wschód, więc w obrębie wsi Hałuszowej, wznosi się połogie i rozłożyste wzgórze, wyższe od Nadzamacza, uprawiane, zwane Porębą; jako dawniej

był tu las, którego resztki od północy i południa otaczają Porębę. Większa południowa część wraz z lasem aż do granicy sromowieckiej zwie się Wielką Porębą, mniejsza, północna aż do granicy krościenickiej Małą Porębą. Na zachodnim jej końcu jest szałas. Owiec przy nim było do 300 dworskich, 100 włościańskich. Od 18 lat bacuje tutaj Mikołaj cesarz. Na wschodnim końcu Małej Poręby znajdują się gumna dworskie do przechowywania zboża i siana z Poręby, stajnia, w której zimują owce, i domek, w którym mieszka czeladź. Od tych zabudowań zniża się Poręba na wschód ku potokowi i dolince, dążącym na północ ku drodze krościenickiej i potokowi krośnickiemu”.

Ostatni właściciel Czorsztyna – Marian Drohojowski – utrzymał na Majerzu¹ już tylko owczarnię w miejscu dawnego folwarku. Uwidoczniono ją na mapie Pienin Wojskowego Instytutu Geograficznego z roku 1937 (Mapa fotogrametryczna... 1937) (Ryc. 1). A w zbiorach rodzinnych Drohojowskich² zachowały się trzy fotografie z około roku 1930, dokumentujące zabudowę owczarni, dojenie owiec oraz Mariana Drohojowskiego z bacą Wolskim na tle szałasu. (Ryc. 2, 3, 4).

Sposób utrzymywania wypasu owiec przez Drohojowskiego zrelacjonował Michał Wolski z Hałuszowej (Wróbel 1997): „Hala Majerz podzielona była wzdłuż grzbietu na dwie części: orną i pastwiskową. Co kilka lat zmieniano typy użytkowania. W pierwszym roku po zmianie, grunty zajęte przez stare pastwisko, wydzierżawiane były chłopom za darmo. Musieli oni przeorać darń i zasadzić karpiele. Następne lata dzierżawy były już słono opłacane. Miejsce dawnych ornych pól zajmowało pastwisko. Na Hali Majerz bacowali Bary Rusin i Józef Klimczak z Hałuszowej,

którzy brali do pomocy 4 juhasów. Stado liczyło wówczas do 600 owiec zbieranych od gospodarzy z okolicznych wsi. Owce pasły się również na Barbarzynie i Szajbie. Wyrabiany ser bacowie wozili do gospody w Krościenku. W czasie II Wojny Światowej przez 3 lata na Hali Majerz pasł owce baca ze Skrzypnego”.

Po rozparcelowaniu majątku Drohojowskich na mocy dekretu PKWN z dnia 6 września 1944 r. o reformie rolnej (w Księdze Wieczystej wsi Hałuszowa wpis o przejęciu dóbr Czorsztyna na rzecz Skarbu Państwa nosi datę 27 kwietnia 1946 r.), Hala Majerz pozostała w swym historycznym kształcie. Przyczyniło się do tego założenie przez Niemców w roku 1943 stacji doświadczalnej uprawy traw, nawożenia i hodowli owiec, z wykorzystaniem starej stodoły przy owczarni i domów ośrodka wypoczynkowego Drohojowskich na Nadzamaczu. Majerz stał się gminnym pastwiskiem zaorywanym przez chłopów. W miejscu owczarni była jeszcze studnia i stodoła, ale spalono i te resztki dworskiego gospodarstwa w trakcie sporów mieszkańców Hałuszowej z użytkownikami polany³.

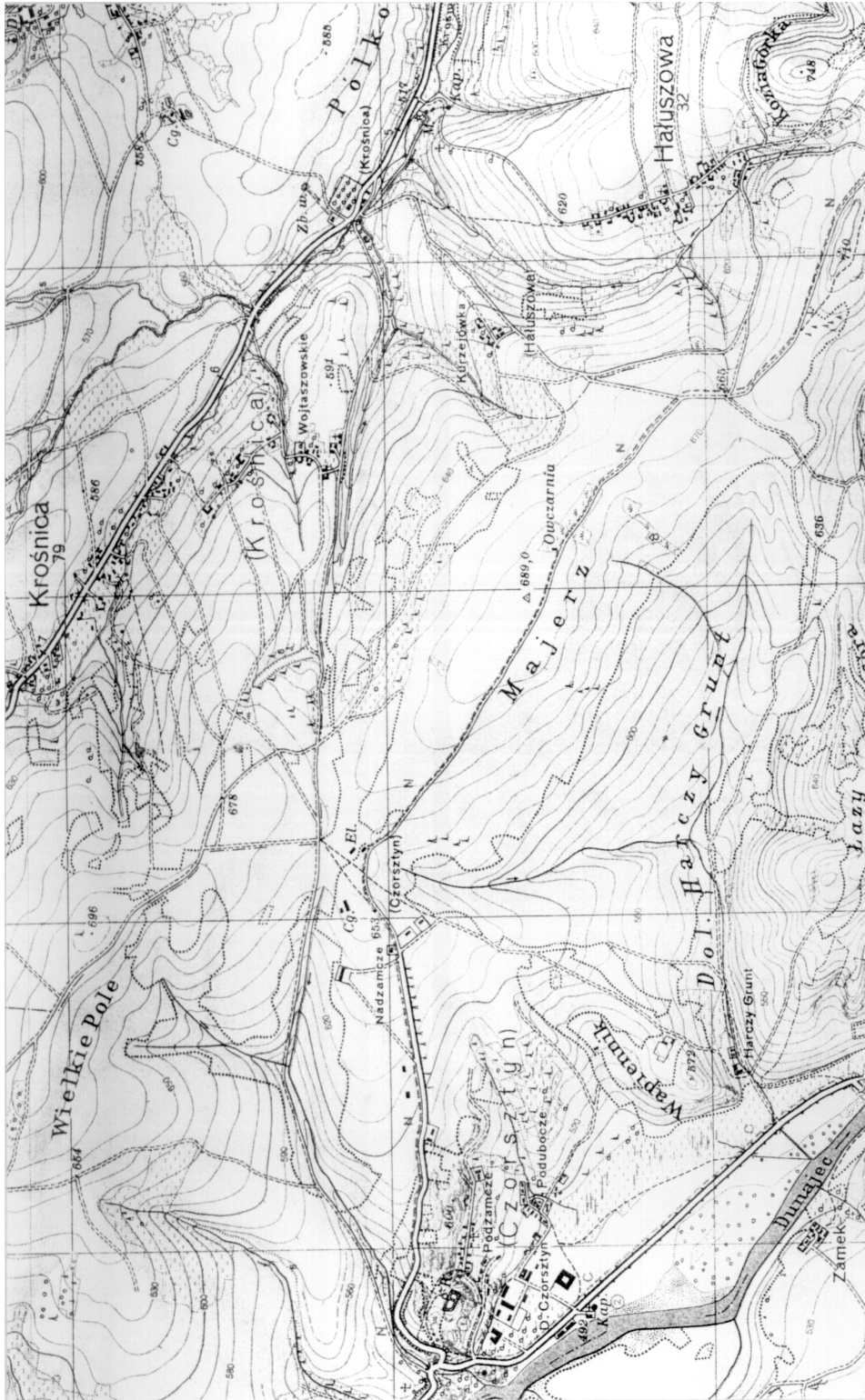
Około roku 1950 Majerz został przejęty przez Wojewódzką Izbę Rolniczą w Krakowie, a później użytkowany był przez Zakład Doświadczalny z Raby Wyżnej. Następnie stał się własnością Wojewódzkiego Związku Gminnych Spółdzielni – SKR w Krościenku. A od roku 1980 należał do Wojewódzkiego Związku Spółdzielni Produkcyjnych w Nowym Sączu, jako własność Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej „Czorsztynianka”, zajmującej się między innymi hodowlą owiec.

W roku 1992 polana Majerz, wraz z zabudową gospodarczą spółdzielni „Czorsztynianka” – zlo-

¹ Nie wiemy, od kiedy spiska nazwa majerz przeniesiona została na lewy brzeg Dunajca. Mogło to nastąpić w końcu XIX wieku. B. Gustawicz użył nazwy „Nad-majerz” dla określenia jednego ze „Skalistych czubków” w paśmie skałek na wschód od zamku czorsztynskiego, nazywany tak przez tubylców z racji usytuowania nad gospodarskimi zabudowaniami dworskimi. Interesującą nas polanę nazwał Porębą. Natomiast wcześniej, na mapie katastralnej występuje nazwa Szayba, która na tejże mapie pojawia się parokrotnie dla określenia rozległej polany leśnej. Majerz (w języku słowackim – majer = folwark), to również spiska nazwa letniej zagrody dla bydła, tyle co „koszar dla krów”, występująca w dobrach niedzickiego zamku Salamonów. Po czorsztynskiej stronie Dunajca nazwy Majerz dla interesującej nas polany używano w rodzinie Drohojowskich, na mapie pojawiła się ona po raz pierwszy dopiero w roku 1937. (Mapa 1937; Nyka 1975; Batko 1990).

² Za udostępnienie fotografii składam serdeczne podziękowania S. Marii Drohojowskiej i Pani Marii Wesołowskiej, która jest też autorem reprodukcji publikowanych tu zdjęć.

³ Informacje o dziejach polany Majerz po roku 1945 uzyskałem od Pana Damiana Wesołowskiego, za co składam Mu serdeczne podziękowania.

Ryc. 1. Rejon Majerza, 1937 r. Mapa fotogrametryczna, wydanie turystyczne, 1:20,000. — Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa.
 The neighborhood of Majerz, 1937. Photogrametric map, tourist issue, 1:20,000 — W ojskowy Instytut Geograficzny, Military Geographic Institute, Warsaw.

Ryc. 2. Owczarnia dworska na Majerzu, ok. 1930 r. Repr. M. Wesółowska.
Manorial sheep farm in Majerz, ca. 1930, Reproduction by M. Wesółowska.

Ryc. 3. Dojenie owiec na Majerzu, ok. 1930 r. Repr. M. Wesółowska.
Sheep milking in Majerz, ca. 1930, Reproduction by M. Wesółowska.

Ryc. 4. Marian Drohojowski — właściciel Czorsztyna z bacia Wolskim z Hałuszowej na tle baczówki na Majerzu, ok. 1930 r. Repr. M. Wesołowska.

Marian Drohojowski, owner of Czorsztyn, with shepherd Wolski from Haluszowa on the background of a sheep-fold in Majerz, ca. 1930. Reproduction by M. Wesolowska.

kalizowaną na granicy z Nadzamczem obok budynku starej elektrowni Drohojowskich (czynnej w okresie międzywojennym) – została nabyta przez dyrekcję Pienińskiego Parku Narodowego i włączona w jego obszar. Powiększenie Parku o 82 hektary, w miejscu szczególnego zagrożenia naturalnych ekosystemów lasów i łąk, jakie wystąpiły w jego zachodnich rejonach, odciętych nową drogą Krośnica – Sromowce Wyżne i linią energetyczną wysokiego napięcia, otoczonych spiętrzonymi wodami Dunajca w zbiornikach zaporowych i ekspansją zabudowy Nadzamcza, ma dla chronionych Pienin wyjątkowe znaczenie:

– zbliża przestrzeń Parku do rezerwatu „Za-

mek Czorsztyn”, ustanowione w roku 1970 dla ochrony załączka pienińskiego parku, jakim był prywatny rezerwat przyrodniczo-kulturowy założony w roku 1921 przez Stanisława Konstantego Drohojowskiego wokół ruin zamku,

– pozwala na przywrócenie różnorodności biologicznej historycznego pastwiska i jego konserwatorską ochronę przy utrzymaniu ekologicznego wypasu owiec i produkcji sera, z całym procesem tradycyjnych pienińskich zwyczajów i obrzędów pasterskich,

– umożliwia urządzenie zagospodarowania turystycznego wejścia do Parku od strony Gorców przez Zamek Czorsztyn i Nadzamcze, dzięki adaptacji architektonicznej dawnego budunku administracyjnego spółdzielni „Czorsztynianka” na pawilon obsługi zwiedzających z salą wystawową,

– uatrakcyjniła – wreszcie – wejście do Parku przez halę pasterską z regionalną baczówką, zlokalizowaną przy drodze w zachodniej części polany, zgodnie z dziewiętnastowiecznymi przekazami historycznymi.

Położenie topograficzne polany Majerz czyni ją dostępną dla różnych form ruchu turystycznego. Przecina ją wzdłuż niebieski szlak turystyczny (historyczna droga wiejska) łączący Lubań w Gorcach z Trzema Koronami, krzyżujący się na przełęczy Osice z ruchliwą nową drogą. Szlak uczęszczany jest przez turystów pieszych. Droga stanowi jedyne połączenie komunikacyjne dla obu stron pasma Pienin zarówno dla ruchu lokalnego jak i krajowego. Korzystają z niej turyści wjeżdżający w rejon Pienin od strony Krośnicy i kierujący się do Kątów nad Dunajcem (przystań spływu Przełomem Dunajca), do przejścia granicznego na Słowację, lub do Niedzicy (Zamek i zaporę z elektrownią), bądź do Dębna (drewniany kościółek z polichromią) i dalej do Nowego Targu i Zakopanego.

Polana Majerz ma też swoje niezwykle walory widokowe. Wypiętrzona ponad zalesione zbocza dolin Dunajca i Krośnicy, umożliwia oglądanie rozległych panoram Tatr, Gorców i centralnej części Pienin z Pasmem Radziejowej w tle⁴. Sama

⁴ Na atrakcyjne widoki z polany Majerz zwraca uwagę Józef Nyka w swoich Przewodnikach po Pieninach (wyd. III – 1975 i IV – 1995), powołując się na literaturę odnotowującą te walory już w XIX w. Długość polany wynosi 1,8 km., wysokość n.p.m. w kulminacji 689 m.

najokazalej prezentuje się z „Drogi Profesorskiej” prowadzącej od Zamku Niedzickiego na Cisówkę, gdzie niegdyś miał swoje miejsce Majerz niedzicki.

LITERATURA

- Batko J. 1990. Słownik toponimii pienińskich. — Ośrodek Kultury Turystyki Górskiej PTTK w Pieninach, Szczawnica, ss. 51.
- Gustawicz B. 1881. Wycieczka w Czorszyńskie. — F. Sulimierski. Warszawa, ss. 271.
- Lustracja. 1765. Lustratio Originalis bonorum Regalium... — WAP w Krakowie, Rel.Castr.Sand., 189, s. 60–61.
- Mapa fotogrametryczna, wydanie turystyczne, 1:20.000. 1937. — Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa.
- Mapa katastralna Dorf Hałuszowa, 1:2.880. 1847. — WOD-GiK w Nowym Sączu filia w Nowym Targu, nr 281/13/10/59, teczka nr 1225,83.
- Michalczuk S. 1988. Dwór o cieniu zamku. Marceli Drohojowski dziedzic na Czorsztynie o sobie samym w roku 1901. — Sądecka Oficyna Wydawnicza, Nowy Sącz, ss. 59.
- Słownik Historyczno Geograficzny Województwa Krakowskiego. 1989, hasło — Hałuszowa, cz.2, z.1.
- Wróbel I. 1997. Pasterstwo w regionie pienińskim. — *Pieniny.Przr.Czł.*, 5: 43–52.

Nyka J. 1975. Pieniny – przewodnik turystyczny. — Sport i Turystyka, Warszawa, ss. 274.

Nyka J. 1995. Pieniny – przewodnik. — Trawers, Warszawa, ss. 264.

SUMMARY

The Majerz glade located in the Pieniny proper (between Czorsztyn and Szczawnica) is a place where agricultural and pastoral activities began from earliest times. Their beginnings date back to the 15th century in connection with the agricultural supplies for the castle, the abode of the Czorsztyn starost. The tradition of maintaining a farm and pasture there was continued by the Drohojowskis, the last owners of Czorsztyn, and later, after 1945, by state-owned and cooperative farms. The Pieniny National Park purchased this glade in 1992, and, using its topographic merits, included it in the network of trails frequented by tourists. The Park also revived the old pastoral traditions of the Pieniny, establishing up a sheep-fold and ecological sheep grazing and production of sheep cheese (oscypek) claimed to be healthy food.